

Marta Rendla*

Uresničevanje standardov in izvajanje izobraževalnih programov za senzorno ovirane v zaostrenih gospodarskih razmerah v osemdesetih letih 20. stoletja v Sloveniji**

IZVLEČEK

Ker je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja v razmerah vsesplošne jugoslovanske krize prišlo do krčenja sredstev za družbeno pomembne in javno financirane dejavnosti, prispevek v ospredje postavlja vprašanje, kako je zmanjševanje sredstev vplivalo na izvajanje zagotovljenih izobraževalnih programov v okviru formalnega izobraževalnega sistema in v okviru socialno humanitarnih organizacij za senzorno ovirane. Na osnovi arhivskega gradiva je mogoče ugotoviti, da so svoje delovanje kriznim razmeram prilagodili in podredili oboji, le da je teža krize na izvajalce izobraževalnih programov v okviru društev pritisnila močneje, saj je v nekaterih ogrozila tudi uresničevanje osnovnega programa.

Ključne besede: izobraževalni in socialni programi, krizne razmere, senzorno ovirane osebe, osemdeseta leta, socialistična Slovenija

* Dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, marta.rendla@inz.si; ORCID: 0009-0000-2156-898X

** Članek je nastal v okviru projekta J6-50189 Sistemi skrbi in izobraževanja otrok s senzornimi ovirami v prvi in drugi jugoslovanski državi, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

ABSTRACT

IMPLEMENTING STANDARDS AND EDUCATIONAL PROGRAMMES FOR THE SENSORY IMPAIRED IN THE DIFFICULT ECONOMIC SITUATION IN SLOVENIA DURING THE 1980s

During the 1980s, the resources available for the socially crucial publicly funded activities were severely impaired due to the general Yugoslav crisis. The contribution at hand focuses on the question of how these cuts affected the implementation of the educational programmes provided by the formal education system and by the social and humanitarian organisations for the sensory impaired. Based on the relevant archival materials, it is possible to conclude that both adapted and subordinated their activities to the crisis, except that the weight of the situation put more pressure on the providers of educational programmes within the societies, as, in some cases, even the implementation of the basic programmes was jeopardised.

Keywords: educational and social programmes, crisis, sensory-impaired persons, the 1980s, socialist Slovenia

Uvod

Za delovanje tako imenovanih družbeno pomembnih in splošno koristnih ter javno financiranih dejavnosti in služb, kamor so se med drugimi uvrščala področja šolstva in izobraževanja, zdravstvenih in socialnovarstvenih ter skrbstvenih dejavnosti, je v osemdesetih letih bilo značilno, da je v okoliščinah vsesplošne krize v državi prišlo do zniževanja sredstev. Kljub občutno zmanjšanim proračunskim in investicijskim sredstvom za izobraževalne, socialnovarstvene in skrbstvene ter zdravstvene dejavnosti, v administrativno pristojnost katerih so se med drugimi uvrščali tudi vzgoja, izobraževanje, varstvo in skrb za senzorno ovirane otroke in mladino, pa denimo ni prihajalo do krčenja pri izvajanju izobraževalnih programov, še zlasti zagotovljenih. Zagotovljene izobraževalne programe so izvajali nosilci formalnega izobraževalnega sistema na ravni osnovnih in srednjih šol ter na ravni visokošolskega izobraževanja. Nekateri pogoji vzgojno-izobraževalnega dela, denimo standard vzgojno-izobraževalnih ustanov, merjen s številom učencev v oddelku in na učitelja, se je na splošno, kot tudi za senzorno ovirane otroke, izboljševal. Število učencev na učitelja na ravni osnovnih šol za otroke s posebnimi potrebami¹ je bilo sredi šestdesetih let na primer 8,7, na specializiranih

¹ Osnovne šole za otroke s posebnimi potrebami so se v obravnavanem obdobju do šolske reforme imenovalle pomožne šole. Splošni zakon o šolstvu (1958) pa je uvedel izraz posebne šole. Ta izraz je bil v rabi do sedemdesetih let, ko ga je nadomestil izraz šole s prilagojenim predmetnikom in učnim načrtom. Zajemale so šole za otroke z lažjimi

šolah za slepe in slabovidne otroke 4,4, na šolah za gluhe in naglušne otroke pa 4,7 učenca na učitelja. Do šolskega leta 1988/89 se je število učencev na učitelja na šolah za otroke s posebnimi potrebami znižalo na 5,2, na šolah za slepe in slabovidne otroke na 2,8, na šolah za gluhe in naglušne pa na 2,9 učenca.² Navedeni izboljšani pogoji vzgojno-izobraževalnega dela sicer niso nujno pomenili tudi boljše kakovosti učnega procesa. Kot kažejo podatki, se je v obdobju od sredine šestdesetih let do konca osemdesetih število učencev na osnovnošolski ravni v oddelku in na učitelja zniževalo tako na splošnih šolah za otroke s posebnimi potrebami kot na specializiranih šolah, torej na šolah za slepe in slabovidne ter na šolah za gluhe in naglušne otroke. Do občutnega izboljšanja navedenih merljivih standardov poučevanja, vključno z izobrazbeno strukturo učiteljev, glede na šestdeseta in sedemdeseta leta je prišlo prav v osemdesetih letih.³ To protislovno dejstvo je vzbudilo sledeče raziskovalno vprašanje: Kako je bilo v na splošno zaostrenih gospodarskih razmerah z zmanjševanjem sredstev za resor vzgoje in izobraževanja ter resor sociale in zdravstva – za dejavnosti, ki vključujejo tudi delovanje tako imenovanih posebnih in specializiranih posebnih šol ter socialno humanitarnih organizacij oziroma raznih društev tudi za senzorno ovirane (otroke, mladostnike in odrasle) – mogoče ohraniti bolj ali manj zadovoljivo raven oziroma neokrnjeno izvajanje izobraževalnih programov? Namen prispevka je torej orisati, kako je večplastna jugoslovanska kriza v osemdesetih letih s protikriznimi ukrepi vplivala na izvajanje izobraževalnih in drugih socialno humanitarnih programov za osebe z različno intenziteto okvare vida in sluha.

Da bi poiskala odgovor na zastavljeno raziskovalno vprašanje, sem na eni strani za osemdeseta leta 20. stoletja analizirala plane programov dela izbranih društev za slušno ovirane in njihova poročila o izvedbi planov ter na drugi strani poročila izvajalcev zagotovljenih programov, leta 1919 ustanovljenega Zavoda za slepo in slabovidno mladino iz Ljubljane, ki se od leta 2016 imenuje Center IRIS – Center za izobraževanje, rehabilitacijo, inkluzijo in svetovanje za slepe in slabovidne, in današnjega Zavoda za gluhe in naglušne Ljubljana (ZGNL), ki je sedanje ime dobil leta 1997. Društva za slušno ovirane, včlanjena v leta 1931 ustanovljeno Zvezo gluhih in naglušnih Slovenije (ZDGNS), so delovala v javnem interesu in bila tako kot sama zveza uradno opredeljena kot socialno humanitarne organizacije.⁴ ZGNL, ki je večkrat menjal ime, je naslednik leta 1900 ustanovljene prve šole za gluhe pod imenom Kranjski ustanovni zavod za gluhoneme.⁵ V obdobju 1905–1951 je bil znan pod imenom Gluhonemnica,

motnjami v duševnem razvoju, šole za slepe in slabovidne, šole za gluhe in naglušne, šole za dolgotrajno bolne in šole za otroke z drugimi telesnimi motnjami. – *Statistični letopis SRS 1985* (Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko), 495. *Statistični letopis SRS 1975* (Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko), 366.

2 *Statistični letopis SR Slovenije 1975*, 366. *Statistični letopis RS 1990* (Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, 1990), 500. *Statistični letopis SRS 1967* (Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, 1967), 438. Preračun absolutnih vrednosti je naredila avtorica.

3 *Poročevalec Skupščine SR Slovenije in Skupščine Jugoslavije za delegacije in delegate. Poročilo o uresničevanju politike družbenega in ekonomskega razvoja SR Slovenije v letu 1984 in prva ocena možnosti razvoja v letu 1985*. Ljubljana, 19. 6. 1984, X, št. 20/1, 34.

4 SI AS 1052, t. e. 64, a. e. ZDGNS Zveza slušno prizadetih Slovenije Ljubljana, št. 1/XII-12, 25. 6. 1980.

5 Dunja Dobaja, *Gluhi in svet: med odrinjenostjo in vključenostjo* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2024), 26. VAC – Virtualna Čitalnica, pridobljeno 7. 3. 2025, <https://vac.sjas.gov.si/vac/search/details?id=92515&refCode=SI%20AS%202032&type=&subId=&subLink=>.

v obravnavanem času pa se je imenoval Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih (1964–1993).⁶

Ker je bilo delovanje tako imenovanih družbeno pomembnih služb odvisno tudi od splošnega gospodarskega položaja države, uvodoma podajam kratek oris značilnosti slovenskega gospodarskega razvoja in tudi vpliv teh značilnosti na strukturne deleže tistih proračunskih sredstev negospodarskih dejavnosti, od financiranja katerih sta bila odvisna vzgoja in izobraževanje otrok in mladostnikov s senzornimi ovirami. Vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov s senzornimi ovirami so z medsebojnim sodelovanjem in usklajevanjem vodila pristojna ministrstva, takratni sekretariati, in sicer sekretariat za prosveto, sekretariat za zdravstvo in sekretariat za socialno varstvo. Vzgoja in izobraževanje otrok in mladostnikov s senzornimi ovirami pa sta se umeščala v tako imenovano vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju. Kot ravni in vrsto šol za vzgojo in izobraževanje otrok in mladostnikov z motnjami v telesnem in duševnem razvoju so pristojna ministrstva določila predšolske, šolske in druge v ta namen organizirane oddelke; »posebne šole« ali oddelke v sestavu ustreznih zdravstvenih in socialnih zavodov. Pri tem so »posebne osnovne šole« imele enako nalogo kot splošne osnovne šole, le da so poleg splošne vzgoje in izobrazbe omogočale tudi splošno strokovno izobrazbo. Od splošnih šol so se »posebne šole« razlikovale tudi po tem, da je o vključitvi otrok vanje na podlagi *Pravilnika o kategorizaciji in evidenci otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju* odločalo mnenje strokovne komisije, ki so jo sestavljali zdravniki, psihologi, socialni delavci, zdravniki specialisti in pedagogi.⁷

Gospodarsko-finančni kontekst delovanja institucij za senzorno ovirane

Za jugoslovansko gospodarstvo po drugi svetovni vojni v obdobju socializma je bilo značilno, da so se njegovi razvojni koncepti pogosto spreminjali. S komunističnim prevzemom oblasti je v prvih letih po vojni najprej prišlo do odpravljanja predvojne kapitalistične ureditve. Načela tržnega gospodarstva so bila izrinjena in prišlo je do nacionalizacije zasebne lastnine ter vzpostavitve socialističnega centralno urejenega in administrativno vodenega sistema planskega gospodarstva po sovjetskem vzoru. Gospodarstvo je bilo zasnovano na pospešeni in prisilni industrializaciji in državnem podjetništvu ter na neuravnoteženosti posameznih gospodarskih panog. V primerjavi z industrijo je bilo še zlasti zapostavljeno kmetijstvo, ki je bilo poleg preskrbe prebivalstva s hrano v funkciji vira sredstev za pospešen industrijski razvoj. Čeprav je v drugi polovici petdesetih let prišlo do skladnejšega razvoja gospodarskih panog, so v ospredju vseskozi ostajala vlaganja v industrijo. Jugoslavija je na začetku

6 Zdravko Kvržič, »Od ustanovitve gluhonemnice do Zavoda za gluhe in naglušne: 123 let izobraževanja gluhe in naglušne mladine v Ljubljani,« *Šolska kronika* 32 = 56, št. 3 (2023): 342.

7 Staša Ivanec, »Otroci in mladostniki z motnjami v telesnem in duševnem razvoju v pravnih dokumentih v Sloveniji (1958–1980),« *Zgodovinski časopis* 67, št. 1-2 (2013): 174.

sedemdesetih let opustila samoupravni socializem z elementi tržnega gospodarstva, ki se je uvajal v šestdesetih letih, in uvedla netržni, nekonkurenčni model gospodarstva, tako imenovano dogovorno ekonomijo.⁸ Gospodarska reforma iz leta 1965, v prvi fazi zelo obetajoča, je zaradi neuskajenosti, ideološke obremenjenosti, nesposobnosti dojeti odločilni pomen trga v gospodarskem življenju, propadla.⁹ Uvedena dogovorna ekonomija, ki naj bi delovanje tržnih zakonitosti nadomestila s samoupravnim dogovarjanjem med podjetji na osnovi usklajevanja medsebojnih interesov, določanja vzajemnih pravic in odgovornosti, je bila neučinkovita in ni prinesla ničesar pozitivnega.¹⁰ Gospodarsko se je ponovno usmerila v težko industrijsko proizvodnjo z energetske surovinskimi dejavnostmi in ekstenzivnim načinom gospodarjenja. Hkrati je razvila pretežno uvozno odvisno gospodarstvo in se lotevala velikih, dragih in nes pametnih investicij.¹¹ Vzoredna značilnost jugoslovanskega gospodarstva, v želji, da bi dohitelo gospodarstva razvitejših držav, je bilo vztrajno zadolževanje neposredno pri tujih upnikih. Tuje zadolževanje je dobilo zagon še zlasti v sedemdesetih letih in je strmo naraščalo vse do leta 1982, ko je obseg zunanjega dolga dosegel 20 milijard ameriških dolarjev in je država postala plačilno nesposobna. Razglasila je bankrot in pojavila se je potreba po reprogramiranju dolgov.¹² V hudo krizo, ki se je v naslednjih letih le še poglobljala, je Jugoslavija zašla že konec sedemdesetih let. Z letom 1980, ko je umrl predsednik Tito, je bilo navidezne uspešnosti konec. Na plan je privrela kriza.¹³

Jugoslovansko gospodarstvo, ki je po rasti družbenega proizvoda s povprečno 7,5-odstotno rastjo v obdobju 1955–1974 prekašalo gospodarstva drugih socialističnih držav, je med letoma 1975 in 1979 po rasti družbenega proizvoda začelo najprej stagnirati, po tem letu pa je družbeni proizvod le še upadal. Gospodarstvo se je posledično na prelomu sedmega desetletja v osmo zaradi ponavljajočih se likvidnostnih težav in izbruha dolžniške krize znašlo v zanki prizadevanj za zagotavljanje zunanje likvidnosti pod vplivom Mednarodnega denarnega sklada (IMF). To je pomenilo, da so zunanji upniki prek IMF Jugoslaviji začeli določati ekonomsko in socialno politiko – uveljavitev realnega tečaja, restriktivno fiskalno in monetarno politiko ter zmanjšanje vseh oblik notranje potrošnje (investicijske, zasebne, javne).¹⁴ Da bi Jugoslavija uravnovesila gospodarstvo, je v okviru leta 1983 sprejetega dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije posegla po nepriljubljenem zategovanju pasu.¹⁵ Onemogočeno zadolževanje v

8 Marta Rendla, »Kam ploveš standard?« *Življenjska raven in socializem* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018), 17, 18.

9 Gl. Jože Princič in Neven Borak, *Iz reforme v reformo: slovensko gospodarstvo 1970–1991* (Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006), 127–43.

10 Aleksander Lorenčič, »Gospodarske razmere v Jugoslaviji v obdobju 1968–1988: na poti v razpad,« v: Zdenko Čepič, ur., *Slovenija – Jugoslavija: krize in reforme 1968/1988* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010), 261–70.

11 Rendla, »Kam ploveš standard?«, 265.

12 Žarko Lazarević in Marta Rendla, »Gospodarska ozadja jugoslovanske krize osemdesetih let 20. stoletja,« *Studia Historica Slovenica* 22, št. 2 (2022): 349.

13 Aleksander Lorenčič, *Prelom s starim in začetek novega: tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004)* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012), 44.

14 Lazarević in Rendla, »Gospodarska ozadja jugoslovanske krize,« 351.

15 Rendla, »Kam ploveš standard?«, 387.

tujini, restriktivna uvozna politika in politika varčevanja so povzročili prekinitev dobavnih in proizvodnih verig, dvig stroškov podjetij in navsezadnje upad gospodarske rasti.¹⁶ Vsa prizadevanja za izhod iz krize v obliki številnih programov so privedla do zmedene politike in razraščanja hiperinflacije.

Slabšanje gospodarskega in vsesplošnega položaja v državi je imelo posledice tudi v strukturnih deležih proračunskih sredstev za posamezne negospodarske, med njimi tako imenovane družbeno pomembne in javno financirane dejavnosti, vključno s tistimi, ki so bile pristojne za področje vzgoje in izobraževanja senzorno oviranih. Sredstva za področje vzgoje in izobraževanja so se začela močno zniževati že po letu 1970. Če so za šolstvo leta 1960 namenili skoraj polovico, leta 1965 37,5 odstotka, leta 1966 skoraj 39 odstotkov sredstev negospodarskih dejavnosti, pa je leta 1975 šolstvo prejelo le 0,5 odstotka sredstev iz proračuna negospodarskih dejavnosti. Socialnozdravstveni sektor je v sedemdesetih letih glede na šestdeseta še ohranil primerljivo financiranje. Leta 1960 so za socialnozdravstvene dejavnosti namenili 18,3 odstotka, leta 1965 7 odstotkov, leta 1966 8,5 odstotka, leta 1970 16 odstotkov in leta 1975 9,5 odstotka sredstev negospodarskih dejavnosti. V kriznih osemdesetih letih pa sta tako šolstvo kot socialnozdravstveni sektor bila bistveno nižje financirana kot v šestdesetih letih. Šolstvo je leta 1981 prejelo 0,5 odstotka sredstev negospodarskih dejavnosti, leta 1989 pa je strukturni delež za šolstvo predstavljal le 0,2 odstotka teh sredstev. Socialnozdravstvene dejavnosti so bile glede na sredstva, namenjena za šolski sektor, nekoliko na boljšem. Leta 1980 so prejele 10,5 odstotka, leta 1985 4,8 odstotka in leta 1989 3,4 odstotka sredstev negospodarskih dejavnosti.¹⁷

Izboljševanje nekaterih standardov vzgojno-izobraževalnega dela in neokrnjeno izvajanje izobraževalnih programov, še zlasti zagotovljenih, v razmerah omejevanja sredstev za javno porabo se deloma lahko pojasni z dejstvom, da so se družbene javno financirane dejavnosti programsko prilagodile zmanjševanju sredstev z opustitvijo financiranja investicij, nezmanjševanje programov ob zmanjšanih sredstvih pa so vzdrževale tudi z relativno pocenitvijo in prejemanjem ali združevanjem solidarnostnih sredstev za izvedbo zagotovljenih programov.¹⁸ V osemdesetih letih, v razmerah velikih finančnih omejitev, je bila prioriteta izvajanje zagotovljenih normativno predpisanih programov. Programsko prestrukturiranje bi namreč pomenilo tudi spreminjanje

16 Lazarevič in Rendla, »Gospodarska ozadja jugoslovanske krize«, 355.

17 *Statistični letopis SR Slovenije 1975*, 298, 299.

18 *Poročevalec Skupščine SR Slovenije in Skupščine Jugoslavije za delegacije in delegate. Poročilo o uresničevanju politike družbenega in ekonomskega razvoja SR Slovenije v letu 1984 in prva ocena možnosti razvoja v letu 1985*. Ljubljana, 19. 6. 1984, X, št. 20/1, 33, 34. Financiranje dejavnosti s široko koristnostjo oziroma dobrin »posebnega družbenega pomena« je z uvedbo dogovorne ekonomije potekalo prek dveh vrst samoupravnih interesnih skupnosti (sisov), sisa za svobodno menjavo dela in sisa za združevanje sredstev v skupne sklade po načelih vzajemnosti in solidarnosti. Sisi za svobodno menjavo dela so skrbeli za področja vzgoje in izobraževanja, znanosti, kulture, zdravstva ter socialnega varstva in skrbstva, tj. otroško varstvo in socialno skrbstvo. Sisi za združevanje sredstev v skupne sklade po načelih vzajemnosti in solidarnosti pa so pokrivali področja pokojninsko-invalidskega zavarovanja, telesne kulture, zaposlovanja in stanovanjske dejavnosti. – Neven Borak, »Javne finance«, v: Jasna Fischer et al., ur., *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1948–1992*, 2 (Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 1110–12.

norm, ki so program opredeljevale. Četudi to ne bi nujno pomenilo zmanjševanja programa, pa bi se vsekakor spremenili ustaljeni načini uresničevanja pravic.¹⁹

Drastični upad sredstev za izobraževanje po letu 1970 izhaja tudi iz dejstva, da so bile v šestdesetih letih izvedene ključne naložbe v gradnjo, širitev in obnovo institucionalne vzgojno-izobraževalne mreže. S povojno zakonodajo, predvsem s šolsko reformo iz leta 1958, ki je na osnovi Splošnega zakona o šolstvu uvedla enotni sistem vzgoje in izobraževanja, je izobraževanje slepih in slabovidnih ter gluhih in naglušnih namreč postalo njegov integralni del.²⁰ Enotni sistem vzgoje in izobraževanja so v skladu s splošnim zakonom o šolstvu sestavljali predšolski zavodi, osnovne šole, gimnazije, strokovne in višje strokovne šole, univerze, visoke šole in umetniške akademije, zavodi za izobraževanje odraslih in strokovno izpopolnjevanje, vajenski domovi in drugi izvenšolski vzgojni zavodi ter »posebne šole za obvezno osnovno vzgojo in strokovno izobraževanje otrok z motnjami v telesnem in duševnem razvoju.«²¹ Državna zakonodaja, ki je bila za republike do vzpostavitve republiških zakonov zavezujoča, je leta 1960 določila tudi financiranje šolstva. Na ravni občin, republik in avtonomnih enot ter države je jugoslovanski temeljni zakon o financiranju šolstva leta 1960 utemeljil družbene sklade za šolstvo za zbiranje sredstev za gradnjo in opremo vseh vrst šol. Republiški družbeni sklad za šolstvo v Sloveniji je bil ustanovljen spomladi 1961.²² Na podlagi državne zakonodaje je slovenska skupščina oktobra 1960 sprejela tudi republiški Zakon o posebnem šolstvu. Ta je opredelil, da so »posebne šole namenjene otrokom z motnjami ali hibami v telesnem ali duševnem razvoju / ... /, zaradi katerih se ne morejo vzgajati in izobraževati v rednih šolah in rednih izobraževalnih zavodih, in, da se vzgajajo in izobražujejo v posebnih vzgojnih in izobraževalnih zavodih.«²³ Sprejeta zakonodaja je tako tudi z vidika pridobivanja novih sodobnih prostorov omogočila napredek in spremembe na področju vzgoje, izobraževanja in »rehabilitacije«²⁴ slepih in slabovidnih ter gluhih in naglušnih.²⁵

Za gluhe in naglušne ter slepe in slabovidne so začeli oblikovati specializirane, tako imenovane posebne zavode na različnih ravneh: posebne zavode za predšolsko vzgojo, posebne osnovne šole, posebne strokovne šole, posebne vzgojne in izobraževalne

19 Poročevalec Skupščine SR Slovenije in Skupščine Jugoslavije za delegacije in delegate. Poročilo o uresničevanju politike družbenega in ekonomskega razvoja SR Slovenije v letu 1984, 33.

20 SI AS 2061, t. e. 225, a. e. XIII/15, Zavod za slepo in slabovidno mladino, Zgodovinski oris 1919–1989, 6. Aleš Gabrič, *Šolska reforma 1953–1963* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: 2006), 90, 91. Splošni zakon o šolstvu (1958) je uzakonil enotno osemletno osnovno šolo, štiriletno srednje šolstvo, dvoletne višje šole in štiriletno fakultete, visoke šole in umetniške akademije. Določil je tudi načela posebnega šolstva, pouka za pripadnike narodnostnih manjšin, izobraževanja odraslih in strokovnega izpopolnjevanja ter šol za izobraževanje učiteljev.

21 Splošni zakon o šolstvu, 5. člen, *UL FLRJ*, XIV, št. 28, 16. 7. 1958, 746–61.

22 Ivanec, »Otroci in mladostniki z motnjami v telesnem in duševnem razvoju,« 176.

23 »Zakon o posebnem šolstvu,« *UL LRS*, 3. 11. 1960, 425–28.

24 Termin rehabilitacija se je v obravnavanem obdobju za senzorno ovirane uporabljal v kontekstu integriranja s prilagajanjem senzorno oviranih večinski populaciji na način, da naj bi rehabilitacija pomenila omilitev oziroma odpravo razvojnih motenj, torej senzornih ovir. – Dunja Dobaja, »Otroci s posebnimi potrebami v Sloveniji (1918–1990): od segregacije do integracije,« *Družboslovne razprave* 38, št. 101 (2022): 117–37.

25 SI AS 2061, t. e. 225, a. e. XIII/15, Zavod za slepo in slabovidno mladino. Zgodovinski oris 1919–1989, 6. Bojana Globačnik, »Povezanost zavodov za gluhe z razvojem logopedije na Slovenskem,« *Šolska kronika* 32 = 56, št. 3 (2023): 291.

zavode ter posebne šolske oddelke pod okriljem zdravstvenih ali socialnih zavodov.²⁶ V šestdesetih letih, leta 1965, je prišlo denimo do dograditve šolskega dela Zavoda za slepo mladino v Ljubljani na Langusovi ulici. Zavodska šola se je v novo zgradbo, na Langusovo 8, preselila aprila 1966, slovesno odprtje novega šolskega poslopija pa je bilo 29. novembra na državni praznik, dan republike.²⁷ Zavod, ki je bil ustanovljen leta 1919 v Ljubljani in je v obdobju od 1922 do 1944 deloval v Kočevju ter se na Langusovo ulico preselil 1. marca 1946, je takrat dobil tudi novo ime – Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana. Šolsko stavbo so v skladu z zahtevami sodobnega pouka in specialnih oblik usposabljanja moderno opremili.²⁸ V Zavodu za slepo in slabovidno mladino se je pričelo novo obdobje. Razvijati so začeli tudi oddelčne razrede za slepe in slabovidne otroke z lažjo duševno motnjo in si prizadevali, da bi po strokovnosti dosegli raven drugih zavodov za slepe po Evropi.²⁹

Tudi današnji Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, ki stoji na Vojkovi cesti 74 in je do leta 1966 deloval v današnji stavbi B Onkološkega inštituta Ljubljana na Zaloški cesti, se je julija 1966 preselil v še nedokončan objekt osnovne šole novega zavoda ob križišču Vojkove in Dimičeve ceste za Bežigradom. Objekt osnovne šole je bil nato med letnimi počitnicami z marljivim delom večine sodelavcev zavoda do začetka šolskega leta toliko urejen, da je jeseni lahko stekel pouk za 186 otrok, razporejenih v 23 oddelkov. V naslednjih letih sta bila končana še dva objekta, dom vajencev in menza s kurilnico. S preselitvijo domske vzgoje in oskrbe v dom vajencev so bili vzpostavljeni pogoji, v katerih je zavod deloval tudi še v osemdesetih letih. Projektiranja nove stavbe z več objekti paviljonske zasnove se je po nalogu ministrstva za prosveto lotil pedagoški zbor zavoda, z namenom, da bi v zgodnjo »rehabilitacijo« vključili čim več otrok. Gradnja novega zavoda v prepričanju, da bo ta s funkcionalnostjo in sodobnimi avdi-ovizualnimi sredstvi ter učili omogočal otrokom vseh stopenj adekvatno »rehabilitacijo«, se je pričela 12. novembra 1963. To je bilo le nekaj dni pred tem, ko so se Učne delavnice raznih strok Zavoda za gluhe in naglušne Ljubljana, do tedaj razmetane po vsej Ljubljani, novembra 1963 preselile v nove prostore Učnih delavnic za Bežigradom 8, kjer so bile od takrat naprej vse stroke, razen damske šivalnice, na enem kraju.³⁰

Poleg ljubljanskega zavoda so se v socializmu gluhi in naglušni otroci v Sloveniji lahko v specializiranih ustanovah izobraževali še v Mariboru in Portorožu. Današnji Center za sluh in govor Maribor je bil z imenom Center za korekcijo sluha in govora ustanovljen junija 1962.³¹ Sprva je deloval v okviru šolske poliklinike pri Zdravstvenem domu Maribor, kasneje pa je postal samostojna ustanova. Mariborski Center za korekcijo sluha in govora je leta 1968 odprl še logopedski ambulant v Zdravstvenem domu

26 »Zakon o posebnem šolstvu,« *Uradni list Ljudske republike Slovenije*, 3. 11. 1960, 425–28.

27 Vera Dimitrija Djokić, *Zgodovina Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana. Diplomsko delo* (Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2016), 55, 56.

28 SI AS 2061, t. e. 225, a. e. XIII/15, Zavod za slepo in slabovidno mladino. Zgodovinski oris 1919–1989, 6.

29 Djokić, *Zgodovina zavoda za slepo*, 56. Globačnik, »Povezanost zavodov za gluhe z razvojem logopedije na Slovenskem,« 293. SI AS 2061, t. e. 225, a. e. 225/XIII/15.

30 Bogo Jakopič, »Ob 80-letnici centra za rehabilitacijo sluha in govora v Ljubljani,« *Kronika* 28 (1980): 212–17.

31 Kvržić, »Od ustanovitve gluho-nemnice,« 347.

Ravne na Koroškem in Zdravstvenem domu Murska Sobota.³² Center za korekcijo sluha in govora Portorož, danes Center za komunikacijo sluha in govora Portorož, pa je bil ustanovljen že novembra 1945 z imenom Gluhonemnica za Slovensko Primorje in je nadaljeval tradicijo Zavoda za gluhe v Gorici, ki je bil na Slovenskem ustanovljen kot prvi leta 1840.³³ Tudi portoroški center je v šolskem letu 1965/66 odprl samostojen logopedski oddelek, kasneje pa še v Novi Gorici in na Stari gori.³⁴

Omenjeni specializirani zavodi so tvorili specializirano izobraževalno mrežo za senzorno ovirane otroke in mladostnike. V celoti so v okviru zavodov na osnovnošolski ravni v obravnavanem obdobju obstajale ena specializirana šola za slepe otroke in tri šole za gluhe otroke. Na srednješolski ravni so senzorno oviranim bili na voljo ena posebna poklicna oziroma srednja šola za gluho mladino oziroma »slušno in govorno prizadete«, ena posebna poklicna oziroma srednja šola za slepe in slabovidne, dva zavoda za usposabljanje slušno oviranih otrok in mladostnikov ter dva zavoda za usposabljanje slepih in slabovidnih otrok in mladostnikov.³⁵ »Posebno« poklicno šolo za gluho mladino v Ljubljani, Šolo za učence v gospodarstvu pri gluhonemnici v Ljubljani, je po drugi svetovni vojni, ko je poklicno usposabljanje gluhih in naglušnih postalo integralni del splošnega strokovnega usposabljanja v Sloveniji, z odlokom Ministrstva za industrijo in rudarstvo z dne 23. marca 1946 ustanovil ljubljanski Zavod za gluho mladino. V poklicni šoli, tedaj imenovani še vajenska šola, so učenci pridobivali teoretično znanje, praktično pa so se usposabljali v delavnicah družbenega in zasebnega sektorja. Na podlagi podržavljene tiskarne bivšega gojenca zavoda, graverskega mojstra Cirila Sitarja, so bile maja 1948 ustanovljene tudi zavodske delavnice, tako imenovane Učne delavnice. Te naj bi poleg številnih družbenih obratov in zasebnih obrtniških delavnic praktično poklicno usposabljale in zaposlovale slušno in govorno ovirano mladino.³⁶

»Posebna« poklicna šola za gluho mladino v Ljubljani se je sprva imenovala Vajenska šola, leta 1970 pa se je preimenovala v Poklicno šolo ter v šolskem letu 1982/83 dobila ime Center za rehabilitacijo sluha in govora. Namen Učnih delavnic, ki so do leta 1953 imele tiskarno, litografijo, knjigoveznico in damsko šivalnico, je bil poklicno in delovno usposobiti gluhe in naglušne osebe za delo v posameznih poklicih. Učne delavnice, ki so usposabljale in zaposlovale gluhe in naglušne učence ter delavce, so v obdobju 1952–1964 delovale kot finančno samostojen zavod. S 1. januarjem 1962 pa so Učne delavnice začele poslovati kot »invalidske« delavnice za profesionalno »rehabilitacijo« in zaposlovanje gluhih in kot takšne leta 1964 spet prišle v sestavo ZGNL kot organizacijska enota.³⁷

Podobno je tekel razvoj varstva in poklicnega usposabljanja slepih in slabovidnih. Po drugi svetovni vojni se je v Strahlovem gradu v Stari Loki pri Škofji Loki od leta

32 Globačnik, »Povezanost zavodov za gluhe z razvojem logopedije na Slovenskem,« 293.

33 Kvržić, »Od ustanovitve gluhonemnice,« 347.

34 Globačnik, »Povezanost zavodov za gluhe z razvojem logopedije na Slovenskem,« 293.

35 Statistični letopis SR Slovenije 1975, 366, 381. Statistični letopis RS 1990, 500. Statistični letopis SRS 1967, 438.

36 Ivan Kovač, »Razvoj zavodov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih,« Jubilejni zbornik centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih na Slovenskem (1900–1975) (Ljubljana, 1975), 17.

37 Kvržić, »Od ustanovitve gluhonemnice,« 342, 356.

1937 delujoči Dom slepih, ki je zagotavljal začetek družbene skrbi za odrasle slepe, začel razvijati v smeri združevanja varstvene in delovne terapevtske ter izobraževalne funkcije. Do leta 1950 so vzpostavili ščetarsko, metlarsko in pletarsko delavnico. Z letom 1950 je začela delovati tudi vajenska šola, ki so jo kot poklicno šolo za učence v gospodarstvu opustili v letu 1960/61. Leta 1962 so jo nasledile samostojne, tako imenovane »Invalidske delavnice« za usposabljanje slepih za delo v industriji.³⁸ Z njihovo ustanovitvijo se je dotedanje usposabljanje slepih in slabovidnih teoretično in praktično nadgradilo. Z združitvijo Doma in Invalidskih delavnic leta 1964 v Center za rehabilitacijo in varstvo slepih Slovenije v Škofji Loki je današnji Center slepih in slabovidnih Škofja Loka (CSS) postal edini specializirani zavod v Sloveniji za poklicno usposabljanje, zaposlovanje in domsko varstvo oseb z okvaro vida.³⁹ V letih 1950–1964 so se pravzaprav oblikovali pogoji za delovanje poklicne šole za usposabljanje in »rehabilitacijo« slepih in slabovidnih. V centru v Škofji Loki so se slepi in slabovidni lahko izobrazili za telefoniste, administratorje ter za ščetarje in metlarje, ščetarstvo in metlarstvo sta veljala za »klasični« obrti slepih, pa tudi za delo v industriji, na primer v kovinarski stroki.⁴⁰ Center, ki je v obdobju 1976–2004 večkrat menjal imena, je še v letu 1979, ko se je imenoval Center slepih in slabovidnih dr. Antona Kržišnika v Škofji Loki, torej pred izbruhom jugoslovanske dolžniške krize, pridobil dva nova objekta, Dom oskrbovancev in objekt srednje šole. Vključeval je dom, srednjo šolo in »invalidske« delavnice ter izvajal rehabilitacijo, izobraževanje, zaposlovanje in varstvo slepih. Dejavnost današnjega Centra slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka, kot se center imenuje od leta 2005, se je od leta 2000, ko so Invalidske delavnice postale samostojno podjetje, in po letu 2004, ko se je srednja šola zaradi premajhnega števila dijakov združila z Zavodom za slepo in slabovidno mladino Ljubljana, skrčila na oskrbo starejših.⁴¹

Delovanje socialno humanitarnih in izobraževalnih institucij v zaostrenih in neugodnih gospodarskih okoliščinah

Delovanje združenj za senzorno ovirane, ki so bila v obravnavanem obdobju opredeljena kot socialno humanitarne organizacije, in specializiranih izobraževalnih institucij v okviru formalnega izobraževalnega sistema je v kriznih osemdesetih letih opredeljevalo prestrukturiranje financiranja in utesnjevanje v obliki varčevanja na vseh

38 Peter Confidenti in Mimi Breznik, »Dom slepih v Stari Loki,« v: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije* (Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969), 138–47.

39 *Zgodovina – Center slepih in slabovidnih Škofja Loka*, pridobljeno 21. 2. 2025, <https://www.css-sl.si/css-skofja-loka/zgodovina/>.

40 SI AS 2061, t. e. 225, a. e. XIII/15, Zavod za slepo in slabovidno mladino *Zgodovinski oris 1919–1989*, 12. Ivan Bizant, »Center za rehabilitacijo in varstvo slepih Slovenije v Škofji Loki,« v: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije* (Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969), 152, 156.

41 *Zgodovina – Center slepih in slabovidnih Škofja Loka*. VAC – Virtualna Čitalnica, pridobljeno 21. 2. 2025, https://vac.sjas.gov.si/vac/search/details?id=1335645&refCode=SI_ZAL_%C5%A0KL/0397&type=&subId=&subLink=.

področjih porabe. Premiki v strukturnih deležih sredstev za tako imenovane družbene javno financirane dejavnosti so se izvajali po kriteriju nujnosti, kar je pomenilo, da so na premike vplivale strukture pravic in strukture vrednostnih elementov programov. Iz teh razlogov so se v zbranih sredstvih za družbene javne dejavnosti povečali deleži sredstev za zdravstvo, delež sredstev za zaposlovanje in delež sredstev za kulturo, medtem ko so se strukturni deleži za izobraževanje, otroško varstvo in šport zmanjšali. Strukturna deleža je po navedenem kriteriju uspelo zadržati socialnemu skrbstvu in raziskovalni dejavnosti.⁴² Poleg že omenjenega varčevanja na področju naložb so izvajalci obravnavanih dejavnosti in storitev morali kar najbolj racionalno porabljati tudi material, zamenjevati dražje materiale s cenejšimi, uvožene z domačimi in zmanjševati cene storitev z manjšimi vračunanimi osebnimi dohodki.

V nadaljevanju na opazovanih primerih ilustriram, kako so se protikrizni ukrepi v vsakdanjem delovanju na eni strani odrazili v specializiranih socialno humanitarnih organizacijah in na drugi strani v specializiranih izobraževalnih ustanovah v okviru formalnega izobraževalnega sistema, ki so izvajale zagotovljene programe.

Opazovana društva, celjsko, kranjsko, koprsko in ljubljansko društvo za gluhe in naglušne, so bila v obravnavanem obdobju včlanjena v reprezentativno invalidsko organizacijo Zvezo društev gluhih in naglušnih Slovenije (ZDGNS). ZDGNS je bila ustanovljena leta 1931 in je v osemdesetih letih združevala trinajst medobčinskih društev. V skladu z načeli ustave iz leta 1974 in programskimi usmeritvami družbenopolitične organizacije Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL) in republiške zveze sindikatov je ZDGNS delovala v javnem interesu za zaščito in varovanje pravic gluhih in naglušnih. S specifičnim delom se je vključevala v ustavno zasnovano javno financiranih družbeno pomembnih oziroma splošno koristnih dejavnosti. Skladno z ustavo so bile te javno financirane dejavnosti tako imenovane samoupravne interesne skupnosti (sisi) za naslednja področja: socialno skrbstvo, izobraževanje, zaposlovanje, zdravstvo, otroško varstvo, kulturo in telesno kulturo, Skupnost invalidskega in pokojninskega zavarovanja. Zveza društev gluhih in naglušnih je bila s svojimi članicami – društvi – izvajalka programa oziroma nalog posameznih interesnih skupnosti. Programi in naloge Zveze društev gluhih in naglušnih in njenih društev so bili sestavni del tako imenovanega programa svobodne menjave dela med posameznimi samoupravnimi interesnimi skupnostmi družbenih dejavnosti. To je pomenilo, da so bile samoupravne interesne skupnosti, ki so bile organizirane na različnih ravneh, republiški, občinski, mestni, medobčinski, zakonsko obvezane sofinancirati društvene programe dela. Deleži financiranja posameznih občinskih sisov so bili odvisni od števila članov iz posamezne občine v društvu.⁴³ Glede na način financiranja so društva sredstva delila na dva glavna dela, stroške poslovanja in stroške izvajanja programov interesnih področij.⁴⁴

42 *Poročevalec Skupščine SR Slovenije in Skupščine Jugoslavije za delegacije in delegate. Poročilo o uresničevanju politike družbenega in ekonomskega razvoja SR Slovenije v letu 1984*, 33.

43 SI AS 2052, t. e. 64, a. e. 2, Srednjeročni plan 1981–1985-TOSP Celje. SI AS 2052, t. e. 68, TOSP Celje, Plan in program dela za leto 1985.

44 SI AS 2052, t. e. 69, a. e. ZDGNS, Plan in program dela društva za leto 1986. Medobčinsko društvo slušno prizadetih Ljubljana, del. štev. 128/I-85, 30. 10. 1985, 17.

Društva so kot izvajalci nalog posameznih interesnih skupnosti v svojih delovnih programih največji poudarek namenjala socialni problematiki, izobraževanju, kulturi, športu, poklicnemu usposabljanju in zaposlovanju. V okviru socialne dejavnosti, ki je nastala iz vsakodnevnih potreb in želja oseb z okvaro sluha in govora, so društva gluhih in naglušnim pomagala na področju zagotavljanja socialnoekonomske varnosti. Specifične težave gluhih in naglušnih so društva reševala s pomočjo širokega kroga sodelavcev in strokovnih ustanov.

Da bi dosegla čim boljšo integracijo slušno oviranih v slišče družbo, so društva tesno sodelovala z vsemi, ki so se ukvarjali s slušno ovirano populacijo. Sodelovala so z vsemi tremi specializiranimi ustanovami za vzgojo in izobraževanje gluhih in naglušnih otrok in mladostnikov v Sloveniji, s centri za rehabilitacijo invalidov, z učnimi delavnicami in s podjetji, v katerih so bili slušno ovirani zaposleni, z občinskimi samoupravnimi interesnimi skupnostmi, družbenopolitičnimi organizacijami in Zvezo slušno prizadetih Slovenije. To je pomenilo, da so skrbela za izobraževanje in šolsko izpopolnjevanje gluhih in naglušnih po končanem formalnem šolanju, tudi s pomočjo leta 1980 ustanovljenega Informativno-izobraževalnega centra pri republiški zvezi slušno oviranih. Informativni-izobraževalni center gluhih Slovenije je namreč urejal in izdajal specializiran časopis in revijo za gluhe, organiziral strokovno službo predzakonskega in zakonskega svetovanja pod posebnimi pogoji za gluhe in uvedel televizijsko oddajo s totalno metodo oziroma komunikacijo,⁴⁵ ki je vključevala takrat v izobraževalnem sistemu še prepovedano uporabo znakovnega jezika. Poleg tega je organiziral predavanja, seminarje in druge oblike splošnega izobraževanja.⁴⁶ Znakovni jezik kot jezik poučevanja, ki se je na začetku 19. stoletja bliskovito širil po svetu, je bil od leta 1880 pri poučevanju gluhih otrok za okoli sto let prepovedan. Goreči zagovorniki oralne metode so na kongresu učiteljev gluhih v Milanu namreč soglasno sklenili, da se uporaba znakovnega jezika v izobraževanju gluhih po Evropi in njenih kolonijah prepove⁴⁷ in se uvede glasovno-govorna metoda pouka. Ponovno priznanje znakovnih jezikov v izobraževalnem sistemu je bilo po dolgoletnih zahtevah doseženo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so nekatere evropske države uzakonile znakovne jezike kot manjšinske jezike. UNESCO (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) pa je leta 1985 totalno oziroma diferencirano komunikacijo definiral kot metodo pouka gluhih in naglušnih, ki vključuje primerne slušne, ročne in ustne načine sporazumevanja, tj. mimiko, geste, branje, pisanje in vse druge načine, ki zagotavljajo večjo jasnost in olajšujejo sporazumevanje.⁴⁸

Pri oživitvi slovenskega znakovnega jezika je z ustanovitvijo Informativnega-izobraževalnega centra gluhih Slovenije odigrala pomembno vlogo Zveza društev

45 Totalna komunikacija je metoda poučevanja gluhih in naglušnih otrok v več jezikovnih modalnostih, kot so avralna (poslušanje), oralna (govor) in manualna (znakovni jezik) komunikacija. Gluhi otrok lahko uporablja en način ali kombinacijo načinov komuniciranja glede na svoje komunikacijske zmožnosti v dani situaciji. – Marjetka Kulovec, »Slovenski znakovni jezik skozi čas«, *Šolska kronika* 32 = 56, št. 3 (2023): 335.

46 SI AS 2052, t. e. 64, Srednjeročni plan 1981–1985-TOSP Celje.

47 Kulovec, »Slovenski znakovni jezik skozi čas«, 331.

48 Andreja Žele in Jasna Bauman, »Slovenski znakovni jezik med normo in prakso«, v: Simona Kranjc, ur., *Obdobja 30: Meddisciplinarnost v slovenistiki* (Ljubljana, 2011), 577–82.

gluhih in naglušnih Slovenije (ZDGNS). Slovenski znakovni jezik je najprej zaživel na medijskem področju. S poučevanjem v okviru tečajev in seminarjev je ZDGNS obenem poskrbela tudi za njegov sistematični razvoj. Tako se je po letu 1980 začela krepiti javna zavest o znakovnem jeziku kot jeziku gluhih. Na TV Koper se je pojavila tudi prva oddaja za gluhe. Tudi RTV Slovenija je nekaj let zatem začela posamezne oddaje opremljati s prevodom v slovenski znakovni jezik ali v slovenščino v kretnjah.⁴⁹ Pod vplivom vse širše prepoznavnosti znakovnega jezika, s političnim vplivom svetovne organizacije gluhih (World federation of Deaf) in promocijo znakovnega jezika v svetu ter pritiskom domače javnosti, predvsem odraslih gluhih, zlasti staršev gluhih otrok, je tudi vodstvo specializirane izobraževalne ustanove za gluhe in naglušne, današnjega Zavoda za gluhe in naglušne Ljubljana (ZGNL), prepoznalo potrebo po znakovnem jeziku in leta 1988 integriralo idejo o vključitvi slovenskega znakovnega jezika v izobraževanje gluhih.⁵⁰ Znakovni jezik, ki je bil formalno v izobraževanju prepovedan – neposredno z učitelji so otroci in mladostniki komunicirali le govorno –, so gluhi in naglušni sicer tudi do takrat že uporabljali v neformalni komunikaciji v zavodih za gluhe, predvsem tam, kjer so se družili s sebi enakimi. Z vpeljavo slovenskega znakovnega jezika v formalno izobraževanje se je tako na takratnem Zavodu za usposabljanje slušno in govorno prizadetih v Ljubljani okrog leta 1990 začelo poučevanje gluhih in naglušnih po načelu totalne komunikacije.⁵¹

Z izobraževanjem je bila povezana tudi skrb društev za kulturno udejstvovanje gluhih. Za področje kulture so v okviru društev delovale kulturno-umetniške sekcije z več podsekcijami (folklorno, ritmično, pantomimično, dramsko, recitacijsko, bralno, foto krožkom, s podsekcijama predavanj in obiskovanja kulturnih prireditev). Ker je bila skrb za dvig kulture slušno oviranih pomembna dejavnost društev, so si ta prizadevala urediti knjižnico in nabaviti tehnične pripomočke. Skrb društev za šport in rekreacijo slušno oviranih pa je bila še zlasti pomembna za integracijo slušno oviranih v sliščečo populacijo. Zaveza in cilj srednjeročnih planov društev sta bila namreč integracija invalidov vseh profilov v večinsko populacijo. Društvo je reševalo tudi težave zdravstvene narave slušno in govorno oviranih. Nudilo je pomoč pri negi na domu, poskrbelo za spremstvo slušno oviranih v zdravstvene ustanove in pomagalo pri sporazumevanju, nabavi slušnih aparatov in delov za slušne aparate, pri vključevanju slušno oviranih otrok in otrok slušno oviranih staršev v normalno življenje, pri šolanju in usposabljanju, organiziralo je predavanja in svetovanja iz zdravstva. Društvo je spremljalo tudi šolanje slušno oviranih otrok, sodelovalo s centri za korekcijo sluha in govora ter vzgojno-varstvenimi zavodi in pomagalo regresirati počitnikovanja slušno oviranih.

Analizirani primeri finančno ovrednotenih programov dela društev gluhih in naglušnih in njihova realizacija kažejo, da so se društva v okoliščinah protikriznih ukrepov v okviru opisanega systemskega javnega financiranja soočala s precejšnjimi težavami. Praksa je bila, da samoupravne interesne dejavnosti, ki so bile zakonsko

49 Kulovec, »Slovenski znakovni jezik skozi čas«, 334.

50 Petra Rezar, »Gluhi učitelji v Sloveniji«, *Šolska kronika* 32 = 56, št. 3 (2023): 305.

51 Kulovec, »Slovenski znakovni jezik skozi čas«, 334.

obvezane sofinancirati zvezo in društva, teh obveznosti do izvajalcev niso pokrivala v celoti. V okoliščinah težke gospodarske situacije so društva poudarjala, da običajno izvedejo le del začrtanih programov zaradi primanjkovanja finančnih sredstev, saj so sisi za družbene dejavnosti finančne obveznosti do društev ponekod realizirali le polovično ali pa še v manjši meri.⁵²

Celjsko društvo, ki je med svoje člane vključevalo tudi predšolsko in šoloobvezno populacijo, je za prvo polovico osemdesetih let skoraj polovico vseh sredstev namenilo izvajanju osnovne funkcionalne dejavnosti – torej programa, slabo desetino sredstev je predvidelo za pokritje materialnih stroškov, ki so zajemali stroške društva za bančne in poštne storitve, pisarniški material, prevoze, kilometrino, prireditve, najemnine, zavarovanje, vzdrževanje prostorov, nabavo inventarja, dobrih 41 odstotkov pa je predvidelo za osebne dohodke zaposlenih oziroma honorarje izvajalcev dejavnosti. Pri tem naj bi okoli tretjino sredstev prispeval sis za socialno skrbstvo, po okoli 7 odstotkov sis za otroško varstvo, sis za zdravstvo, sis za telesno kulturo, sis za kulturno skupnost, SPIZ, okoli 16 odstotkov sis za izobraževanje in 13 odstotkov sis za zaposlovanje. Ker jim zakonsko obvezani financerji niso nakazovali zaprosenih sredstev, je celjsko društvo v letu 1982 do sisov zavzelo kritično stališče zaradi neizpolnjevanja njihovih obveznosti, označilo jih je za »nekorektn[e], neodgovorn[e] in družbeno neupravičljiv[e]«. Poudarili so, da se pri svojem delu na vseh področjih obnašajo stabilizacijsko. To je pomenilo, da so porabo prilagodili in podredili varčevanju. Poleg tega so skromnejše financiranje nadomeščali s prostovoljnim delom. Klubske prostore, ki so jih sami uredili, so vzdrževali in čistili z lastnim delom. Za realizacijo nalog so uporabljali tudi lastne avtomobile brez povračila stroškov. Sredstva so se trudili pridobiti tudi od zasebnikov, torej zasebnega podjetniškega sektorja. Financiranje celjskega društva za slušno ovirane za leto 1983 je bilo takšno, da je zadoščalo le za izvedbo dela programskih dejavnosti, kar je pomenilo umanjkanje sredstev za operativno redno delovanje. Celjsko društvo je obenem opozorilo, da tako ne bo šlo v nedogled in da bi sisi morali izpolnjevati svoje naloge oziroma probleme slušno oviranih reševati v skladu z ustavnimi določili.⁵³ Enega od svojih sofinancerjev, Kulturno skupnost Celje, je leta 1983 glede na odobrena sredstva spraševalo, ali meni, »da so ‚berači‘ ali socialni podpiranci«, in jo obenem opozorilo, da so »enakopravni državljani [...] socialistične družbe, [katere] ustava daje enake pravice vsem«. ⁵⁴ Tudi v planu in programu za leto 1985 je celjsko društvo zapisalo, da so finančni načrt krčili na račun prostovoljnega dela članov in tistih, ki so bili slušno ovirani populaciji pripravljeni pomagati. Zapisali so, da jim je že ob takem načrtu primanjkovalo sredstev za realizacijo pomembnih in za slušno ovirane življenjsko pomembnih nalog. V okoliščinah vsesplošnega varčevanja so financerje prosili, naj jim v naslednjem koledarskem obdobju ne krčijo finančnih sredstev, saj da posamezne sise bremenijo le simbolno glede na rezultate dela,

52 SI AS 2052, t. e. 69, DSP LJ, del. št. 104/I-2, 23. 9. 1985, Posredovanje podatkov, 1–2.

53 SI AS 2052, t. e. 67, a. e. TOSP Celje 1983, Poročilo o delu v letu 1983 (devetmesečno), št. 225/83, 18. 10. 1983, Plan in program dela s finančnim ovrednotenjem za leto 1984, 1–4.

54 SI AS 2052, t. e. 67, a. e. TOSP Celje 1983, št. 244/83, 8. 11. 1983, Pogodba o sofinanciranju programa kulturnih nalog.

potrebe in pravice slušno oviranih. Svojo prošnjo je celjsko društvo utemeljevalo z besedami, da »na lastno pobudo in pobudo družbeno-političnih organizacij, upravnih in strokovnih organizacij in samoupravnih interesnih skupnosti načrtuje svoje delo o vseh vprašanjih, programski zasnovi, kadrovskih zadevah, s sorodnimi organizacijami v državi in izven nje«. Ker se je v osemdesetih letih moteno financiranje društev s strani zakonsko obvezanih financerjev ponavljalo, so društva poudarjala, da je njihove naloge in programe s finančnim ovrednotenjem treba vključiti v programe sisov kot sestavne dele programa na podlagi svobodne menjave dela, saj kot izvajalci nalog posameznih interesnih skupnosti opravljajo za slušno ovirane člane (gluhoneme, gluhe in naglušne) specifične naloge s specifičnimi znanji, kot so gestikulacija, hirologija in daktologija.⁵⁵

Zaradi pomanjkljivega financiranja je tudi koprsko društvo slušno oviranih podobno postopalo pri premstitvi neugodnega finančnega položaja. Za prvo polovico leta 1984 je poročalo, da je s prostovoljnim delom prepleskalo in uredilo del društvenih prostorov ter da je z vzdrževanjem in popravili imelo nemalo težav. Stanovanjska skupnost občine Koper in stanovanjsko podjetje se namreč nista odzivala na njihove prošnje glede tekočih popravil in vzdrževanja prostorov. Pri popravilu oken se je tako v nevarnosti znašel tudi material, ki so ga društvu po znižani ceni zagotovila lesna podjetja za popravilo oken. Potožilo je, da v društvu na popravilo kopalnice čakajo že tretje leto.⁵⁶

Največje ljubljansko društvo za slušno ovirane (Temeljna organizacija za slušno prizadete Ljubljana – TOSP LJ), ki je združevalo 17 občin, je v pregledu finančnega ovrednotenja programa dela leto 1982 označilo za najtežje v svojem petdesetletnem delovanju. Zaradi splošne gospodarske situacije jim je uspelo realizirati le 67 odstotkov načrtovanih sredstev, saj mu sisi za družbene dejavnosti niso izplačali svojih obveznosti, čeprav so bili to po zakonu dolžni storiti. Tako na začetku leta 1982 ni imelo denarja za izplačilo osebnih dohodkov. Posledično je prišlo do kadrovske stiske, saj je izgubilo socialnega delavca, predsednika športa in predsednika kulture. V takšni situaciji je društvo prosilo za premostitveni kredit pri Jugoloteriji. Začelo je tudi lastno dejavnost – mini tiskarno, predvsem z namenom, da bi se osamosvojilo in da njihova dejavnost ne bi bila v toliki meri odvisna od zakonsko obvezanih financerjev – sisov, saj so ti iz leta v leto nakazovali manj sredstev.⁵⁷ Za tretje četrtletje leta 1983 so sisi nakazali le 45 odstotkov planiranih sredstev. Finančno situacijo so poslabševale tudi profesionalizacija zaposlenih v društvih za slušno ovirane in adaptacije prostorov. Sredstva iz lastne dejavnosti v proračunskih sredstvih ljubljanskega društva so tako v letu 1983 predstavljala kar 60 odstotkov.⁵⁸ Dohodek od tiskarne naj bi pokril osebni dohodek tiskarja in še del osebnega dohodka štirih zaposlenih: 30 odstotkov osebnega dohodka sekretarja, 30 odstotkov osebnega dohodka računovodje, 20 odstotkov osebnega dohodka administratorja

55 SI AS 2052, t. e. 68, TOSP Celje, Plan in program dela za leto 1985.

56 SI AS 2052, t. e. 69, a. e. TOSP Koper, Poročilo o delu za čas od 1. januarja do 30. junija 1984, 19. 6. 1984, 2.

57 SI AS 2052, t. e. 67, TOSP Ljubljana, 1982, Poročilo o delu društva 1982, 25. 3. 1983, 1–3.

58 SI AS 2052, t. e. 67, Poročilo o dogovoru DSQLJ in DO Paralele o združevanju sredstev in ustvarjanju skupnega dohodka, 27. 10. 1983, 1–4.

in 10 odstotkov dohodka snažilke. V finančni konstrukciji je za svoje delovanje poleg zakonsko obvezanih financerjev ljubljansko društvo navedlo dohodke od najemnin za stanovanja, dohodke iz lastne dejavnosti in druge izredne dohodke, članarine, ki pa jih člani niso redno poravnali. Z lastno dejavnostjo naj bi prihranili del sredstev zakonsko obvezanih financerjev (sisov) in jih preusmerili v izvajanje namenske dejavnosti oziroma za akumulacijo lastne tiskarske dejavnosti. Kot lastno dejavnost so vodili tudi bife, imeli pa so tudi stanovanj na Topniški in Jamovi.⁵⁹

Kot kaže primer ljubljanskega društva, se jim je odločitev za vzpostavitev tiskarne in bifeja – lastne dejavnosti – obrestovala, saj jim je v težkem položaju države zagotavljala zanesljiv prihodek. Tudi druga društva, ki so pri načrtovanju svojih finančno ovrednotenih programov večino skupnega prihodka nameravala nameniti za uresničevanje posebnih socialnih programov (od 50 do 60 odstotkov), preostalo pa za pokrivanje stroškov rednega poslovanja, amortizacije in vzdrževanje lastnih društvenih prostorov ter osebnih dohodkov, so v neugodnih finančnih razmerah ravnala podobno kot ljubljansko. Poudarjala so tudi, da načrte prilagajajo stabilizacijskemu programu, kar je pomenilo, da jih je na vsakem koraku opredeljevalo varčevanje.

V nadaljevanju predstavljam še oris delovanja izvajalcev zagotovljenih izobraževalnih programov za senzorno ovirane osebe v kriznih osemdesetih letih – današnji Center IRIS, ki se je v letih 1965–2016 imenoval Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana, in današnji Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, ki se je v obdobju 1964–1993 imenoval Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih Ljubljana.

Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, ki je predmetnik in učni načrt dobil leta 1969 in je z multi- in interdisciplinarnim pristopom izvajal usposabljanje in izobraževanje slepih in slabovidnih otrok, nudil sistematično pomoč in svetovanje prek mobilne službe specialnih in rehabilitacijskih pedagogov, tako imenovane tiflopedagoške službe, tudi tistim slepim in slabovidnim učencem, ki so se šolali v svojem lokalnem šolskem okolju, je bil v obravnavanem obdobju organiziran kot celodnevna osnovna šola. V sestavi je imel predšolski oddelek, osnovno šolo, osnovno šolo s prilagojenim programom, dom za oskrbo otrok in mobilno tiflopedagoško službo. V šolskem letu 1982/83 je tudi za severovzhodno Slovenijo ustanovil dislociran oddelek tiflopedagoške službe v Mariboru. Med obveznim izobraževanjem je usposabljal tudi slepe otroke z lažjimi ovirami v duševnem razvoju, slepi otroci z zmerno in težjo duševno oviranostjo pa so bili vključeni v organizacije za delovno usposabljanje. Zavod je učencem zagotavljal tudi celodnevno oskrbo in zdravstveno varstvo. Od leta 1972 je deloval v skladu z novim predmetnikom in učnim načrtom, ki je v drugi polovici osemdesetih let že klical po uskladitvi z veljavno zakonodajo, predmetnikom in učnim načrtom za osnovne šole. Ena od pomembnih nalog zavoda IRIS v obravnavanem obdobju je bilo tudi poklicno usmerjanje učencev,⁶⁰ zato je pri organizaciji prakse in kasnejšem vključevanju v srednješolsko izobraževanje sodeloval s predstavniki

59 SI AS 2052, t. e. 67, Pregled finančnega ovrednotenja programa dela za leto 1983 (sintetika), 23.

60 SI AS 2061, t. e. 135, a. e. 135/VI/34, Poročilo o stanju in problematiki Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana 1980/81.

medobčinskih društev slepih in slabovidnih, občinskimi samoupravnimi skupnostmi socialnega skrbstva in zaposlovanja, Zvezo društev slepih in slabovidnih Slovenije in Centrom slepih in slabovidnih dr. Anton Kržišnik iz Škofje Loke, ki je v sestavi imel tudi srednjo šolo za usposabljanje in »rehabilitacijo« slepih in slabovidnih.⁶¹

Zavod za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani je v svojem poročilu o stanju in problematiki zavoda za obdobje 1979–1981 med enajstimi obravnavanimi točkami predstavil tudi kadrovsko in materialno problematiko, ki sta pomembno vplivali na izvajanje izobraževalnega programa in na njegovo kakovost. Še zlasti je izrazil potrebo po pokriti rekreacijski površini za izvajanje športne vzgoje, športnih in drugih dejavnosti. Opozarjal je tudi, da se je več dejavnosti odvijalo v pretesnih prostorih ali na hodniku. Zavod še zlasti ni imel ustreznih prostorov za predšolske otroke s pridruženimi duševnimi motnjami, za katere naj bi potreboval razvojni oddelek.⁶²

V šolskem letu 1983/84 je zavodu uspelo dograditi večnamenski rekreacijski prostor – telovadnico. V naslednjem šolskem letu so telovadnico še opremili in tako lahko začeli nemoteno izvajati pouk športne vzgoje ter druge rekreativne dejavnosti. Poleg rekreacije je bila telovadnica tudi prostor za trening orientacije, prostor za vaje v korektivni gimnastici in prireditveni prostor. Delno so adaptirali tudi jedilnici in pralnico v deškem domu ter v celoti sanirali streho na deškem domu. Zavod je takrat poročal, da je celodnevna šola zadovoljivo opremljena, da ima ustrezno urejene materialne pogoje ter da je tudi opremljenost z raznimi učili in učnimi pripomočki za slepe in slabovidne dobra. Učbenike so sproti prirejali v brajico in v povečan tisk. Ob izražanju zadovoljive opremljenosti pa je zavod poročal tudi o tem, da mu ni uspelo v celoti pridobiti specialnih pripomočkov za slepe, kot so bili računalniki, saj so njihovo dobavo preprečevale težave, povezane z zagotavljanjem sredstev in deviz za uvoz, in da je kot edini zavod za slepe in slabovidne pri planiranju načrtov za srednjeročno obdobje tudi sam deloval v skladu s stabilizacijskimi ukrepi.⁶³

Prostorske pomanjkljivosti, na katere je zavod opozarjal na začetku osemdesetih let, mu je uspelo postopoma odpraviti tekom obravnavanega desetletja. V letu 1988 se je priključil tudi na toplovodno ogrevanje.⁶⁴ Postopno pridobivanje ustrežnejših prostorskih pogojev nakazuje, da tudi izvajalce zagotovljenih izobraževalnih programov bremena vsesplošne krize niso povsem obšla.

Današnji Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, ki se je v obravnavanem obdobju imenoval Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih Ljubljana oziroma Center za rehabilitacijo sluha in govora, je bil eden od treh specializiranih slovenskih zavodov za gluhe in naglušne. Zavod, ki so ga financirali sivi za družbene dejavnosti na republiški ravni, ob koncu osemdesetih let Izobraževalna skupnost Slovenije z 58

61 SI AS 2061, t. e. 138, a. e. 138/VI/, Poročilo Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana o uresničevanju vzgojno-izobraževalnega dela OŠ za šolsko leto 1984/85.

62 SI AS 2061, t. e. 135, a. e. 135/VI/34, Poročilo o stanju in problematiki Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana.

63 SI AS 2061, t. e. 138, a. e. 138/VI/, Poročilo Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana o uresničevanju vzgojno-izobraževalnega dela OŠ za šolsko leto 1984/85, 2.

64 SI AS 2061, t. e. 225, a. e. 225/XIII/15, Zavod za slepo in slabovidno mladino. Zgodovinski oris 1919–1989, 12.

odstotki, Skupnost otroškega varstva Slovenije z 12 odstotki, Skupnost socialnega skrbstva Slovenije z 10 odstotki in občinske zdravstvene skupnosti z 20 odstotki, je vzgajal, izobraževal in izvajal »rehabilitacijo« slušno in govorno oviranih otrok in mladostnikov na predšolski in osnovnošolski stopnji. Izvajal je tudi avdiologopedsko obravnavo ter mlade z ovirami sluha in govora usposabljal in izobraževal za poklic na srednješolski stopnji v tako imenovani enoti usmerjenega izobraževanja.⁶⁵

Struktura porabe razpoložljivih sredstev zavoda kaže, da je večino finančnih sredstev, 69 odstotkov, porabil za osebne dohodke izvajalcev izobraževalnega programa, preostanek pa za operativne stroške in sklade. Kljub temu, da so mu zaboljševanje delovnih pogojev preostala omejena sredstva, je uspel do konca osemdesetih let z adaptacijo dveh stolpičev (B1 in B2) pridobiti učilnice za vse programe in oddelke osnovnošolske stopnje in raven srednješolskega izobraževanja. Centru/zavodu, ki je takrat med prednostnimi nalogami načrtoval povečanje kakovosti storitev, izboljšanje koncepta rehabilitacije oziroma usposabljanja in »rehabilitacije« ter izvedbo tehnološke posodobitve izobraževanja, je v neugodnih gospodarskih razmerah ostalo še veliko možnosti za izboljšave. Tudi urejeno izvajanje športne vzgoje in ritmike je moralo počakati do dograditve telovadnice.⁶⁶

Zaključek

Med vsesplošno krizo osemdesetih let so izvajalci zagotovljenih izobraževalnih programov in izvajalci izobraževalnih programov v okviru socialno humanitarnih organizacij morali svoje delovanje prilagoditi in podrediti zahtevam kriznih razmer z varčevanjem pri vseh oblikah potrošnje, če so želeli ohraniti izvajanje izobraževalnih programov bolj ali manj neokrnjeno. Med enimi in drugimi izvajalci izobraževalnih programov je pri ukrepih in v občutenju kriznih razmer prihajalo do odstopanj. Če krizne razmere izvajanja zagotovljenih izobraževalnih programov niso neposredno ogrozile, pa je pri izvajanju osnovnih programov v okviru društev, kljub njihovemu ekonomičnemu ravnanju pri poslovanju – denimo v obliki kompenzacij stroškov za vzdrževanje s prostovoljnim delom članstva –, prihajalo do le delne izvedbe začrtanih programov. Čeprav teža kriznih razmer tudi formalnih izobraževalnih ustanov kot nosilk zagotovljenih izobraževalnih programov ni povsem obšla, pa je ta izraziteje pritisnila na izvajalce izobraževalnih programov za senzorno ovirane v okviru socialno humanitarnih organizacij – društev.

⁶⁵ SI AS 2061, t. e. 223, a. e. 223/XII/134, Letni delovni načrt za šolsko leto 1988/89. Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih Ljubljana. TOZD Center za rehabilitacijo govora in sluha, 7.

⁶⁶ Ibidem.

Viri in literatura

Arhivski viri

- SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 2052, Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije.
 - SI AS 2061, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Literatura

- Bizant, Ivan. »Center za rehabilitacijo in varstvo slepih Slovenije v Škofji Loki.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.
- Borak, Neven. »Javne finance.« V: Jasna Fischer et al., ur., *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1948–1992*, 2, 1109–12. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Confidenti, Peter in Mimi Breznik. »Dom slepih v Stari Loki.« V: *Svetloba izpodriva temo: zbornik slepih Slovenije*. Ljubljana: Zveza slepih Slovenije, 1969.
- Djokić, Vera Dimitrija. *Zgodovina zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana. Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2016.
- Dobaja, Dunja. »Otroci s posebnimi potrebami v Sloveniji (1918–1990): od segregacije do integracije.« *Družboslovne razprave* 38, št. 101 (2022): 117–37.
- Dobaja, Dunja. *Gluhi in svet: med odrinjenostjo in vključenostjo*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2024.
- Gabrič, Aleš. *Šolska reforma 1954–1963*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Globačnik, Bojana. »Povezanost zavodov za gluhe z razvojem logopedije na Slovenskem.« *Šolska kronika* 32 = 56, št. 3 (2023): 290–96.
- Ivanec, Staša. »Otroci in mladostniki z motnjami v telesnem in duševnem razvoju v pravnih dokumentih v Sloveniji (1958–1980).« *Zgodovinski časopis* 67, št. 1-2 (2013): 172–200.
- Jakopič, Bogo. »Ob 80-letnici centra za rehabilitacijo sluha in govora v Ljubljani.« *Kronika* 28, zv. 3 (1980): 212–17.
- Kovač, Ivan. »Razvoj zavodov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih.« V: *Jubilejni zbornik centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih na Slovenskem, 1900–1975*. Ljubljana: [s. n.], 1975.
- Kulovec, Marjetka. »Slovenski znakovni jezik skozi čas.« *Šolska kronika* 32 = 56, št. 3 (2023): 329–40.
- Kvržić, Zdravko. »Od ustanovitve gluhonemnice do Zavoda za gluhe in naglušne : 123 let izobraževanja gluhe in naglušne mladine v Ljubljani.« *Šolska kronika* 32 = 56, št. 3 (2023): 342.
- Lazarevič, Žarko in Marta Rendla. »Gospodarska ozadja jugoslovanske krize osemdesetih let 20. stoletja.« *Studia Historica Slovenica*, 22, št. 2 (2022): 343–69.
- Lorenčič, Aleksander. *Prelom s starim in začetek novega [Elektronski vir]: tranzicija slovenskega gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990–2004)*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012.
- Lorenčič, Aleksander. »Gospodarske razmere v Jugoslaviji v obdobju 1968–1988: na poti v razpad.« V: Zdenko Čepič, ur. *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010.
- Prinčič, Jože in Neven Borak. *Iz reforme v reformo: slovensko gospodarstvo 1970–1991*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006.
- Rendla, Marta. »Kam ploveš standard?« *Življenjska raven in socializem*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- Rezar, Petra. »Gluhi učitelji v Sloveniji.« *Šolska kronika* 32 = 56, št. 3 (2023): 297–311.

- Žele, Andreja in Jasna Bauman. »Slovenski znakovni jezik med normo in prakso.« V: Simona Kranjc, ur. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2011.

Spletni viri

- VAC - Virtualna Čitalnica. Pridobljeno 21. 2. 2025. https://vac.sjas.gov.si/vac/search/details?id=1335645&refCode=SI_ZAL_%C5%A0KL/0397&type=&subId=&subLink=.
- Zgodovina - Center slepih in slabovidnih Škofja Loka. Pridobljeno 21. 2. 2025. <https://www.css-sl.si/css-skofja-loka/zgodovina/>.

Tiskani viri

- *Poročevalec Skupščine SR Slovenije in Skupščine Jugoslavije za delegacije in delegate. Poročilo o uresničevanju politike družbenega in ekonomskega razvoja SR Slovenije v letu 1984 in prva ocena možnosti razvoja v letu 1985*. Ljubljana, 19. 6. 1984, l. X, št. 20/1.
- *Statistični letopis RS 1990*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, 1990.
- *Statistični letopis SR Slovenije 1975*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, 1975.
- *Statistični letopis SRS 1967*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za statistiko, 1967.
- *Uradni list federativne ljudske republike Jugoslavije*, XIV, št. 28, 16. 7. 1958, *Splošni zakon o šolstvu*, 746–761.
- *Uradni list Ljudske republike Slovenije*, 1960. Ljubljana: Službeni list, 1960.

Marta Rendla

IMPLEMENTING STANDARDS AND EDUCATIONAL PROGRAMMES FOR THE SENSORY IMPAIRED IN THE DIFFICULT ECONOMIC SITUATION IN SLOVENIA DURING THE 1980s

SUMMARY

During the 1980s, severe economic difficulties and the general Yugoslav crisis led to cuts in the funding of crucial publicly funded social activities. The resources had been diminishing already since the 1970s, particularly those earmarked for the schooling and education sector, whose administrative remit also included the specialised education of sensory-impaired children and youth, i.e. the blind and partially sighted as well as the deaf and hard of hearing. Despite the dwindling resources, which reached their lowest level during the 1980s, the providers of the education programmes guaranteed in the framework of the formal education system did not cut any programmes. Quite the opposite: some of the quantifiable education standards, such as the number of pupils in a class, the number of pupils per teacher, and the qualifications of the

teaching staff, even improved. The funding cuts primarily affected the societies for the sensory impaired with the status of humanitarian organisations as providers of socially relevant activities, including educational programmes for the sensory impaired.

The analysis of the work programme plans of the selected societies for the hearing impaired, their reports on the implementation of these plans, the reports of the guaranteed programmes providers (today's IRIS Centre – Centre for Education, Rehabilitation, Inclusion, and Counselling for the Blind and Partially Sighted and the Institute for the Deaf and Hard of Hearing in Ljubljana), and the relevant literature have revealed that the activities and operations of all the relevant organisations were adapted and subordinated to the anti-crisis measures. Austerity measures and rationalisation were implemented for all forms of spending. However, the implementation of the guaranteed statutory educational programmes remained a priority in the face of diminishing resources and significant financial constraints. To keep realising these in the original scope and without interruptions, the publicly funded social activities programmes – i.e., education, in the case under consideration – had to be adapted to the cuts by abandoning all investments. The uninterrupted implementation of educational programmes in the circumstances of reduced resources was also maintained by reducing the costs and receiving or pooling solidarity funds to implement the guaranteed programmes. During the 1980s crisis, the functioning of social activities, including social welfare and educational institutions, was also defined by the restructuring of funding according to the criterion of urgency. This entailed the abovementioned structural reduction in the contribution rates for education, childcare, and sports. In addition to reducing investments, the providers of educational programmes in the context of societies also had to be as rational as possible in terms of other spending. All sorts of the more expensive or imported materials had to be replaced with cheaper or domestic ones, while the prices of services had to be reduced by cutting salaries. Although the anti-crisis measures and the multifaceted crisis affected everyone, the societies, as humanitarian social organisations, were impaired to such an extent that they could not fully implement the programmes they had planned, despite the austerity measures and their own commitment to fundraising and voluntary work.